

Doncsecz Etelka: Szerep és identitás. Verseghy Ferenc pályaválasztásai

Ligatura

Budapest: Ráció Kiadó, 2023, 399 l.

NAGY Ágoston

Nemzeti Közszerzői Egyetem, tudományos munkatárs

ORCID: 0009-0003-5773-8356

Doncsecz Etelkának, a Debreceni Egyetemen működő Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport munkatársának a neve ismerősen cseng a korral foglalkozó kutatók számára, hiszen több fontos kritikai kiadás és számos, forráskutatáson alapuló szaktanulmány elkészítése fűződik a nevéhez. 2014-ben Verseghy Ferenc drámáit, 2019-ben levelezését rendezte példaértékű alaposítással sajtó alá, párhuzamosan pedig jó ideje Batsányi János levelezésének kiadásán dolgozik. Jelen munka, amely az (ex)pálos Verseghy életének és literátori pályájának egy mozgalmas szakaszát, a nagy töresekkel követő „útkereséseket”, illetve a Claude-François-Xavier Millot filozofikus világtörténetének fordításához csatolt *Értekezések* miatt indított vizsgálat ügyét tárgyalja, a szerző első monográfiája. A kötet, mely az irodalomtörténeti berkekben jól csengő Ráció Kiadó nívós Ligatura sorozatában jelent meg, sok éves munkát követően öltött formát: az egykori szemináriumi dolgozathoz OTDK-, majd szakdolgozat, utóbb doktori disszertáció lett, amelyet most könyvvé kiegészítve és átdolgozva tarthat kezében az olvasó. Ahogyan utószavában a szerző megjegyzi, nemcsak hőse, de saját kutatása is nagy utat járt be az idők során: a cenzúra és az olvasás története felől egyre inkább az egyháztörténet, azon belül is a szerzetesrendek felé fordult.

Már maga a 2016-ban az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájában megvédett doktori dolgozat, illetve a korábbi kritikai kiadások is megmutatták, jelentős potenciál rejlik abban, ha egy, a szakirodalom alapján látszólag jól ismert literátor életrajzát, irodalmi tevékenységét intenzív – esetenként már-már minuciózus – forráskutatást követően s különösen az irodalomtörténet által hagyományosan kevesebb figyelemre méltított levéltári forrásanyag alapján vesszük szemügyre. Ez jelen monográfia esetében különösen igaz, hiszen részben szemléletének és módszertanának, részben a mélyreható levél- és kéziratári kutatásnak köszönhetően valóban eredeti, a korabeli kultúra, szellemi élet számos területét érintő, s így az irodalomtörténészek céhén túl is széles körben használható munka született. Mindazonáltal e nagyívű kezdeményezés sem mentes néhány gyermekbetegségtől, amelyek nem koncepciójából vagy eredményeiből, inkább azok tálalásából erednek.

A szerző bevallottan nem teljes írói életrajzot ír, célkitűzése részben a vizsgált anyag forrássadottságából fakadóan ennél egyfelől vállaltan korlátozottabb és koncentráltabb, másfelől összetettebb is. Az előbbi feladat amúgy ebben a minőségben és alapossággal egy olyan szerteágazó életút és sokszínű, nagy volumenű publikációs tevékenység esetén, mint Verseghy, a kutatás jelenlegi állásában amúgy is csak nehezen lenne kivitelezhető. Különösen úgy, hogy a magyar tudományos intézményrendszer sajátosságaiból fakadóan a szövegkiadás, a biográfiaírás és mindezekre alapozva az *oeuvre* értelmezésének feladatai többnyire egy-egy kutatóra maradnak. A kötet megközelítését a legáltalánosabban az irodalom társadalomtörténetéhez sorolhatjuk, amelynek középpontjában ugyan egyetlen szerző pályája és irodalmi tevékenysége áll, ugyanakkor ezen, a számos tipikus és atipikus vonást mutató eseten keresztül egyúttal egy egész társadalmi csoport, az irodalom terén is aktív, szerzetesi háttérű egyházi értelmiség kerül a vizsgálat fókuszába. A filológiai elemzések, illetve maguknak a szövegeknek az eszmetörténeti szempontú értelmezése ennek van alárendelve. A kiinduló hipotézisek mellett nagymértékben az újonnan feltárt, s hagyományosan az irodalomtörténeti érdeklődésen kívül maradó forrásokból (különbéle hivatalos iratok, kérvények, pályázatok, vizsgálati iratok stb.) fakadó értelmezési kényszer vezette a szerző tollát. Ezt az adottságot azonban sikerült az előnyére fordítani, lévén az alapvetően száraz, hivatalos iratok az egyéni pályáiv, illetve a szélesebb társadalmi, politikai és kulturális kontextus tükrében szemlélve gyakorta egészen új értelmezési horizontokat nyitnak meg.

A kötet bevezetésre, négy főfejezetre, egy nyúl farknyi zárszóra, valamint egy terjedelmes függelékre oszlik. A bevezető a vizsgálat alapkérdését abban jelöli ki, hogy Verseghy Ferenc miképpen vált a Pesten működő pálos rendház egyik szerzeteséből „a régi századforduló [...] egyik legaktívabb, laikus közegben is boldogulni próbáló literátorává, s hogy karakterének egyházi és világi vonásai miként befolyásolták életének és karrierjének alakulását, magatartásának és műveinek fogadtatását”. (10.) Ebben a folyamatban a szerző a nagy törések jelentőségét hangsúlyozza. Verseghy életében tulajdonképpen két nagy és egy kisebb törés következett be. Az egyik nagy törést a pálos rend 1786-os, a jozefinizmus egyházpolitikája következtében történt feloszlása, a másikat pedig az egykori szerzetes Martinovics-összeesküvésbe való belekeveredését követő ítélet és a közel egy évtizedes fogság jelentette. A kisebb törés pedig a Millot-fordításhoz csatolt *Értekezések* körüli botrány, tulajdonképpen egy cenzúraügy volt, amely egy rövidebb elzárással ért véget. A kötet tehát az 1780-as évek közepétől az 1810-es évek közepéig kíséri nyomon Verseghy pályáját.

Doncsecz Verseghy literátori karrierjének kapcsán két koncepciót vesz számba. Az egyik az úgynevezett „laicizálódó egyházi értelmiség” modellje, amely Tarnai Andor, majd az ő meglátásait továbbgondoló Bíró Ferenc nevéhez köthető. Ez tulajdonképpen azt a 18. század közepétől datálható folyamatot írja le, melynek során a hagyományos hierarchiában játszott helyét veszélyeztetve érző egyházi értelmiség a kormányzat modernizációs törekvéseire válaszul, a nemesség szövetségét keresve műfaji és nyelvi szempontból egyre inkább az utóbbi igényeit kiszolgáló produktumokat állított elő, s eközben maga is laicizálódott. A szerző a „laicizálódás” fogalmának revíziója mellett arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyházi értelmiség rétegzett volt, nem kezelhető homogén közegként, egyes csoportjait más és másképpen érintette a modernizáció. A szerzetesrendeket illetően pedig a világ felé fordulás sok esetben nem választás, hanem az abolíció miatti egzisztenciális kényszer volt. A bevezető ebből kiindulva tér át egy másik koncepcionális

ajánlatra, amely a tübingeni Eberhard Karls Universitáten működő „fenyegetett rendszerek” kutatócsoporthoz köthető. Ennek keretei között született Julia Anna Riedel 2012-es monográfiája, aki a feloszlataásra nem került piarista renden keresztül azt vizsgálta, a szerzetesek miképp reagáltak az abolíció fenyegetésére, azaz milyen stratégiákat alkalmaztak a negatív hatások elkerülésére és ellensúlyozására. Riedel ehhez kapcsolódóan dolgozta ki a „polgári-szerzetes tudós” (*geistlich-bürgerlicher Gelehrter*) alakját, illetve az ehhez kapcsolódó magatartásformák és stratégiák tipológiáját. Doncsecz ezt a modellt kísérli meg alkalmazni a pálosok feloszlataás előtti és azt követő megküzdési stratégiáira. Ennek keretei között veti fel szerep és identitás, egyén és közeg problémáját, a tipikus és atipikus magatartásjegyeket és stratégiákat, azaz azt, mi módon kísérelt meg boldogulni Verseghy mint szerzetesi háterű egyházi értelmiségi, literátor az egzisztenciális krízishelyzetek közepette, s miképpen reagált erre környezetére. Ebben az elbeszélésben kulcsszerepet kap az *Értekezések* elkészítése és hatástörténete, amennyiben arra hívja fel a figyelmet, hogyan került egymással konfliktusba az egyházi státusz és a piaci igényeket kiszolgáló kívánó írói szerep.

Az első fejezet tulajdonképpen a rendtörténeti kontextust mutatja be a magyarországi rendtartományra és a pesti pálos közösségre koncentrálván. A szerző itt részben a szakirodalom, részben saját kutatásai alapján vázolja fel a rend működésének intézményes és személyi kereteit, a pesti pálosok intellektuális életét a 18. század utolsó harmadában. E vizsgálat – részben a sajátos forrásadottságokból fakadóan – mindenekelőtt két szempontból közelíti meg a pálosok korabeli szellemi életét: egyrészt egykori könyvtáraikra és a szerzetesek magánkönyvtáira koncentráló könyv- és olvasmánytörténet, másrészt a pesti rendtagokat vizsgáló kollektív biográfia felől. Bár egy-egy ismertebb pálos íróval (Verseghy mellett például Ányos Pállal, Kreskay Imre Tamással vagy Virág Benedekkel), illetve az abolíció során felvett könyvjegyzékek, inventáriumok művelődéstörténeti jelentőségével az irodalomtörténet hagyományosan foglalkozott, a fejezet rámutat arra, hogy általában a szerzetességgel, egy-egy adott szerzetesi közösséggel, illetve kifejezetten a renden belüli értelmiséggel és a rendelkezésükre álló művelődési infrastruktúrával foglalkozó szisztematikus kutatások a fennmaradt levéltári forrásanyag kiaknázásával a korábbiaknál jelentősebb eredményekre vezethetnek. Verseghy 1781-ben tett örökfogadalmat, 1784-ben mint magyar ünnepnap szónok került a pesti rendházba, de ez az időszak meghatározónak bizonyult egész életére nézve: a pálos rend, a pesti rendház és a város intellektuális közege mobilitási lehetőséget, a későbbiekben is értékesnek bizonyuló kapcsolatokat jelentett számára.

Ezt a felfelé ívelő pályagörbét törte meg II. József 1786. február 7-i, a pálos rendet feloszlataó rendelete. A fenyegetettség érzete azonban már 1782 elejétől jelen volt a magyarországi szerzetesség körében, ugyanis a kontemplatív rendeket már ekkor feloszlatták, s a későbbiekben is e gyakorlat szerint jártak el. Az abolíció az egykori rendtagok számára kompetenciáik alapján különféle túlélési stratégiák érvényesítését tette szükségessé és lehetségessé. Az állam mindenekelőtt az általa közhasznúnak tartott tevékenységek felé igyekezett tolni a szerzeteseket, amely alapvetően világi papi és oktatási feladatokat jelentett. A pálosok két fő tevékenységét a korszakban éppen ez képezte, ugyanis a jezsuita rend 1773-as feloszlataását követően több gimnáziumot is ők tartottak fenn. Az egykori rendtagok közül számosan nemcsak oktatási és lelkipásztori tapasztalatokkal, de kiemelkedő műveltséggel is rendelkeztek, egyes összetételű, de sajátos kompetenciáik révén összekapcsolódó elitcsoportot alkotva a renden belül. Számukra az abolíciót követően, a szerzetesként megszerzett tudás és jártasságok alapján jellemző alternatív

vát jelentő tanári, világi papi, nevelői és házi kápláni, illetve tábori papi karrierlehetőségek mellett a literátorként, tudósként való érvényesülés lehetősége is nyitva állt.

Verseghy a részben az egyház keretein belül, részben azon kívül rendelkezésre álló lehetőségek közül többel is próbálkozott. Megélhetésének biztos alapját alapvetően a vallásalap által folyósított szerzetesi nyugdíja képezte, amely az alsóbb fokú városi, vármegyei, kormányzati tisztviselők illetményéhez hasonló nagyságrendű összeget jelentett. Verseghy elsőként a világi papi pálya felé orientálódott. Bár nem maga kereste lehetőségről volt szó, de már 1786-ban Pest városának polgárai magyar hitszónoknak javasolták a felsőbb hatóságoknál, e hivatalt azonban nem nyerhette el. Ezt követően rövid ideig tábori papi szolgálattal próbálkozott, itt helyőrségi lelkészből Milassin Miklós tábori főpap titkárává avanszált. II. József török háborúja során őt is érintette a mozgósítás, a déli határra került, ahol a táborozás során súlyosan megbetegedett, majd hamarosan elhagyni kényszerült a tábori püspökség kötelékét. 1788-ban már egy újabb, kifejezetten világi jellegű, de általában egyháziak által betöltött hivatallal próbálkozott: a helytartótanácsnál igyekezett cenzori alkalmazást nyerni, ám végül nem járt sikerrel.

A könyvpiaci igényeket kiszolgáló literátori karrierre már 1786-ban kísérletet tett: több valási és erkölcsi tárgyú kéziratot is előkészített, továbbá egy könyvsorozat megjelentetését is tervezte. Doncsecz kimutatja, hogy az osztrák Karl Joseph Huber munkáinak fordítására épülő könyvkiadási programja aktuálpolitikai szempontból a jozefinizmus céljait támogatta, s ezen keresztül egy magyar vonatkozásokkal is rendelkező kortárs osztrák vitához kapcsolódott, amely a bécsi jozefinista és a konzervatív egyházi körök között zajlott. Ez utóbbiak magyar hangja a szervita Szaitz Leó volt. Verseghy kifejezetten világi műfajokban is alkotott, számos munkával igyekezett megvetni a lábát a felélénkülő könyvpiacra: 1789 és 1793 között összesen huszonnégy, tematikailag és műfajilag változatos publikáció jelent meg valamilyen módon a neve alatt, melyek döntő hányada – a korábbi kiadásra előkészített vallási tárgyú műveikhez hasonlóan – fordítás volt. A monográfia Verseghy leveleinek, illetve megjelent munkáinak szerzői ön jellemzése alapján megállapítja, hogy míg az előbbieket az adott beszédhelyzet függvényében hangsúlyozták ki egyházi és literátori szerepének bizonyos aspektusait, addig az utóbbiak a civil és tudós énjéhez köthetők.

A harmadik fejezet egészében az *Értekezések* ügyével foglalkozik. Claude-François-Xavier Millot populáris-filozofikus világtörténetének Verseghy-féle fordítása nem a francia eredetiből, hanem annak az evangélikus Wilhelm Ernst Christiani által készített német változatából készült. Ez nem pusztán az eredeti szolgai fordítását, hanem annak a német olvasóközönség igényeihez adaptált, javított, kiegészített változatát jelentette. Verseghy fordítói attitűdje közel állt Christianiéhoz, ugyanis megjegyzésekkel, kiegészítésekkel látta el a szöveget, és annak struktúráját is módosította. Ezek közül a legjelentősebb a melléklet gyanánt az első kötethez csatolt tíz értekezés volt, melyek tulajdonképpen bizonyos civilizációtörténeti vonatkozásokkal egészítették ki Millot (és Christiani) művét. Az *Értekezések* lényegi gondolata az volt, hogy a korabeli történetírás legújabb eredményeinek tükrében kikezdték az isteni gondviselést a középpontba állító hagyományos történelemképet, erőteljes kritikai állásfoglalást jelentettek például a pap-ság történeti szerepével kapcsolatban is.

A Millot-fordítás első kötete ugyan 1790-ben jelent meg, azonban csak néhány évvel később, Riethaller Mátyás elmarasztaló cenzori véleménye nyomán váltott ki vizsgálatot és eljárást az író-fordítóval szemben. A vizsgálati iratanyag alapján Doncsecz részleteiben feltárja a

mű kapcsán a pro és kontra megjelenő érveket. A bírálók egyfelől tartalmi, illetve formai dolgokat sérelmeztek (például, hogy a szerző változtatott a fejezetek cenzor által jóvágyott rendjén). Másfelől viszont egy ennél lényegesebb értékkonfliktus feszült az eljárás mögött: Verseghy *Értekezései*nek egyházi hátterű bírálói elfogadhatatlannak találták, hogy valaki mintegy felfüggeszve egyházi identitását arra az időre, amíg az egyház számára érzékeny témákról értekezik. E norma szerint tehát az egyházi értelmiségnek elsősorban egyházának kellett lennie, s csak másodsorban tudósnak, amit megnyilatkozásainak is tükröznie kellett. Verseghy változatos módon igyekezett megvédeni magát, bár épp a státusára irányuló kritikát figyelmen kívül hagyta, sőt sikerült a korabeli irodalmi közeg egy részét is maga mellé állítania.

Az 1793-as ítélet meglehetősen szigorú volt: a fordítás első kötetét eltiltották, a példányokat lefoglalták, a fordító-szerzőt pedig háromhavi rekollekciós házban letöltendő fogságra ítélték (ezzel kapcsolatban azonban hamarosan sikerült jelentős enyhítéseket elérnie). A monográfia ezután a konkrét ügy kapcsán az egyházi normaszegések természetét és a kiszabott büntetések mértékét veszi szemügyre, és arra a következtetésre jut, hogy maga a büntetés nem számított különösebben súlyosnak, s az eset által a nyilvánosságban kiváltott reakciók – amelyek felerősítésére az érintett maga is törekedett – jelentősebbnek tűnnek, mint maga a retorzió. Összességében azonban a büntetés úgy tűnik, nem érte el célját, Verseghy nem változtatott gyökeresen magatartásán, sőt nem sokkal később a Hajnóczy Józsefen keresztül a Martinovics-féle szervezkedéshez is csatlakozott.

Verseghyt 1794 decemberében a jakobinus szervezkedésben való részvételével – forradalmi verseket fordított – letartóztatták, először halálra, majd határozatlan idejű börtönbüntetésre ítélték, és 1795. augusztusában Kufsteinbe szállították. Ezt követően 1803. augusztus végéig több másik börtönben raboskodott. A fogság a pálos rend feloszlatásához hasonló mélységű cezúrát jelentett az életében, szabadulását követően ismét újra kellett építenie egzisztenciáját, amely kompromittált múltja dacára meglehetősen gyorsan sikerült. Verseghy szabadulását követően hamarosan József nádor közvetlen környezetébe, magas társadalmi körökbe került. Egyrészt még vizsgálati fogságában felajánlotta szolgálatait az udvarnak, a napóleoni háborúk időszakában pedig több alkalommal is dolgozott írástudóként a kormányzat szolgálatában: kormány-szerveknek készített fordításokat, 1806-ban Ferenc császár kiáltványát, 1809-ben pedig a spanyol Pedro Cevallos Guerra Napóleon-ellenes röpiratát, az 1808-as diéta kapcsán pedig egy, a „magyarok hűségéről” szóló kantátát ültetett át magyarra. Másrészt hamar sikerült anyagilag is jól kamatoztatható kapcsolatokat kialakítania. Jelentős családoknál látott el nevelői szolgáltatásokat, valamint közel került József nádorhoz is, akinek rövid ideig nyelvmestereként dolgozott. A szerző felveti a kérdést, hogy Verseghy lojalitást tükröző tettei mennyiben fakadhattak belső meggyőződésből, illetve egzisztenciális kényszerből. A szűkös forrásadottságok ellenére Horvát István és Ferenczy János kéziratai alapján arra a következtetésre jut, hogy az egykori pálos szerzetes a lojalitás nyilvános felmutatása mellett kritikusan viszonyult I. Ferenc rendszeréhez, és egy II. József, illetve II. Lipót nevével fémjellezhető kormányzati irányvonallal szimpatizált.

Verseghy a fogság után ismételten cenzori pályázattal próbálkozott, azonban ezúttal sem járt sikerrel. Igyekezett érvényesülni a könyvpiacra is: a szabadulását követő első tíz évben 33, műfajilag és tematikailag igen vegyes publikációt jelentetett meg. Doncsecz részleteiben összehasonlította a fogság előtti és utáni publikációs stratégiákat, és arra a jutott, hogy számos darab tematikusan megfeleltethető egymásnak, ugyanakkor bizonyos változások is tetten érhetők,

mivel Verseghy mint szerző és fordító az olvasóközönség igényeit formáló trendeket érzékelve alkalmazkodni igyekezett a megváltozott helyzethez. A karrierút e szakaszát kétségkívül a tankönyvírói tevékenysége tetőzte be. A helytartótanács az 1806-os második *Ratio educationis* szellemében egységes tankönyvek kibocsátásával kívánta rendezni a kusza helyzetet. A piarista Benyák Bernát által benyújtott magyar grammatika egyik bírálója a nyelvészet területén jó ideje jelentős tudományos tevékenységet kifejtő Verseghy lett. Ő nemcsak alapos jelentést írt a műről, de egy részletes tervezetet is mellékelte hozzá, amely olyannyira elnyerte a helytartótanács tetszését, hogy 1814 és 1818 között több nyelvtantankönyv írásával is megbízták, amely más jövedelemforrások mellett lehetővé tette, hogy Budán házat vásároljon.

Donczecz a Verseghy életében bekövetkező két nagy válsággal, az abolícióval és a fogsággal kapcsolatos megküzdési stratégiákat vizsgálva megállapítja, hogy Verseghy mint az egyházi értelmiséghez tartozó nem nemes literátor mindkét esetben egyfelől az összes rendelkezésre álló kompetenciáját, másrészt kiterjedt kapcsolati tőkéjét latba vetve törekedett létbizonytalansággal fenyegető helyzete normalizálására, amely azt is lehetővé tette számára, hogy tudós literátorként működjön. A rendje feloszlását követő útkeresést a fogság után immáron a saját tapasztalatai és hasonló cipőben járó sorstársai mintája alapján egy tudásának értékével tisztában lévő értelmiségi törekvései váltják fel.

Néhány kritikai megjegyzést is meg kell fogalmaznunk, amelyek nem a koncepciót, hanem adott helyeken annak formai kivitelezését érintik. Általában problematikusnak mondható a különféle táblázatok, felsorolások, illetve az esetenként rendkívül hosszú – akár oldalnyi – idézetek szerepeltetése a narratív főszövegben, ezek ugyanis zavaróan megakasztják a történetmesélés folytonosságát. Részben pusztán szerkesztési kérdésről van szó, azaz az adott táblázat a mű végére, a függelékbe is kerülhetett volna. Esetenként viszont redundáns a táblázatos információanyag közlése, amely egyszerűen elhagyható lett volna. Ilyenek például a pálos rendtörténettel foglalkozó rész indokolatlanul részletező s jobbára szakirodalmon alapuló áttekintő táblázatai, a különféle tisztviselők fizetésének vagy egy találmányra vett korabeli árjegyzéknek a közlése. Ugyanakkor vannak olyan táblázatok is, zömmel a Verseghy műveit, munkásságát bemutató, illetve az *Értekezések* filológiai elemzését elvégző fejezetekben, ahol valóban indokolt volt a szövegek közlése, hiszen a rendszerezett formában megjelenített információk az olvasót segítve szervesülnek az irodalomtörténeti elbeszélésbe.

Az idézetek hossza is gyakran problematikus: sok esetben szerencsésebb lett volna, ha a szerző tartalmilag összefoglalja őket, adott esetben egy-egy jellemző korabeli megfogalmazást kiemelve. Bizonyos helyeken ráadásul az idézéstechnika mintha egyszerre igyekezne megfelelni az állítások alátámasztásával és a forrásközléssel kapcsolatos igényeknek, azonban épp e ketősség miatt egyik célt sem sikerül kielégítően teljesítenie. A latin idézeteket Balogh Piroska és Rédey János, a németeket pedig maga a szerző értő módon tolmácsolta, ugyanakkor nem éppen olvasóbarát megoldás, hogy az idegen nyelvű eredetiek a főszövegben, míg fordításaik a lábjegyzetben kaptak helyet.

A másfél oldalas zárszó, amely jobbára az elvégzett munka alapján a lehetséges jövőbeli kutatási lehetőségekre utal, egy ekkora apparátust megmozgató, számos elemében valóban innovatív megközelítésű vállalkozás egészéhez, illetve különösen a széles problémamezőt játékba hozó bevezetés terjedelméhez képest meglehetősen rövidnek tűnik. Jó lett volna, ha a szerző

eredményei alapján nagyobb terjedelemben, rendszeres módon újragondolja a Verseghy-jelenség kapcsán műve elején felvetett problémákat és szóba jöhető magyarázó modelleket.

A kötethez bő 70 oldalas függelék tartozik, amely az *Értekezésekkel* kapcsolatos vizsgálat során keletkezett forráscsoportot közli. A hasonló levéltári forrásközlések bizonyos esetekben indokoltak lehetnek. A kötet alapjául szolgáló disszertáció függeléke például jóval bőségebb forrásanyagot tartalmazott, amely jelen könyvből ki lett hagyva, minden bizonnyal részben a koncepció koherenciaigényéből, részben abból fakadóan, hogy a 2019-es Verseghy-levelezésben már megjelent. Nem kétséges, hogy mivel a történet az *Értekezések* ügye körül forog, ezért indokolható a terjedelmes forrásközlés, bár enélkül is megállna a lábán a monográfia. Ugyanakkor ez abban a formában, ahogyan ez esetben történt, meglehetősen problematikus. A szövegek ugyanis bármiféle regeszta, fordítás vagy tárgyi jegyzet nélkül, kizárólag eredeti nyelven, tehát latinul szerepelnek a kötet végén. Aligha hihető, hogy akár a korszak kutatói között túlságosan sokan akadnának, akik az effajta veretes hivatali stílust folyékonyan olvassák. Ez az eljárás különösen annak fényében érthetetlen, hogy a törzsszöveg hosszú latin és német idézeteit a lábjegyzetekben kivétel nélkül lefordították.

A kötet végén csak röviden Doncsecz egy távlatos kutatási programot is felvázol, amely a szerzetesi háttérű egyházi értelmiséget venné vizsgálat alá egyfelől az egyéni – köztük olyan (ex)pálosok, mint Ányos, Kreskay, Virág vagy éppen a kevésbé ismert Alexovics Vazul –, másfelől a csoportszinten, különös tekintettel a szerzetesség publikációs tevékenységére és prozopográfiai szempontú vizsgálatára. A monográfia, összhangban szerzője szándékával, olvasható olyan, önmagán túlmutató esettanulmányként is, amely azt példázza, milyen szemléleti-módszertani keretben, mely jellemző forráscsoportok segítségével dolgozható fel a szerzetesi háttérű egyházi értelmiség egy-egy irodalmilag is aktív szereplőjének pályáíve, illetve általában hogyan közelíthető meg differenciáltan ez a korabeli értelmiség tekintélyes hányadát adó csoport. A mű legnagyobb erényét, minden apróbb hibája ellenére pedig épp ennek az úttörő, a későbbi kutatásoknak szemléleti inspirációt és követhető módszertani mintát adó munkának az elvégzése jelenti.